

Сліпчишин Л. Творчість особистості як предмет педагогічного дослідження / Л.Сліпчишин // Педагогічні інновації у фаховій освіті. – 2013. – Вип. 4. – С.90–98.

УДК 37.013

Сліпчишин Лідія

ТВОРЧИСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростання ролі та значення творчості в діяльності сучасного фахівця, звернення до природної основи творчої діяльності та розкриття індивідуального творчого потенціалу особистості спрямовує педагогіку на створення сучасної педагогічної теорії, яка базується на знанні закономірностей розвитку особистості та її зв'язку з культурою і суспільством. Усвідомлення важливості формування творчої особистості сприяло виникненню таких субдисциплін, як “Психологія творчості” й “Педагогіка творчості”. Сьогодні кожен, хто прагне вивільнити власний творчий потенціал, повинен мати принаймні базові знання з психології творчості, знати способи і прийоми управління психічними станами. Для педагогів знання психології творчості є обов'язковим, адже вони є підґрунтям ефективності педагогічної діяльності з організації творчої діяльності учнів, розвитку їхніх творчих здібностей та вмінь, формування високодуховної творчої особистості.

Протягом усього часу розвитку культури творчість людини завжди була в центрі уваги мислителів, науковців і педагогів. Якщо спочатку висловлювались окремі думки і висувались ідеї, що виникали з життя, то з часом найбільш відповідні природі творчості з них знайшли своє підтвердження в психологічній (В.М.Дружинін, А.Маслоу, В.О.Моляко, В.В.Рибалка,

Дж.І.Рензуллі, Т.Дж.Тebbс) і педагогічній теорії (О.Є.Антонова, О.В.Вознюк, О.А.Дубасенюк, І.А.Зязюн, О.Г.Кучерявий, С.О.Сисоєва), педагогічній практиці і є актуальними до цього часу. Як влучно зазначають автори [2, с.12], “Вічність цієї проблеми зосереджена в самому динамізмі становлення реальних здібностей людини, в їх безмежно різноманітних лініях формування, виявленнях, застосуванні”. Чим більше нових думок, теорій і концепцій виникне в суміжних з педагогікою наукових галузях щодо творчості людини, тим більшою буде джерельна база глибоких знань про те, як людина повинна пізнавати і творчо перетворювати дійсність.

У статті розглянуто тенденції розвитку вітчизняної психолого-педагогічної думки щодо творчості особистості та їхній вплив на тематику педагогічних досліджень за період 2002-2012 рр.

Процес здобування психолого-педагогічних знань про сутність людини, її потенціал та його реалізацію впродовж життя є тривалим і пов’язаний з розвитком не лише науково-технічного прогресу, але й тих наук, що прямо або опосередковано вивчають людину. Вивчення джерельної бази дає підстави виділити в цьому процесі чотири періоди розвитку вітчизняної психолого-педагогічної думки стосовно різних аспектів творчості людини:

перший період (20 – 50 рр. ХХ ст.) – характеризується загальним інтересом до проблем психології та педагогіки творчості (розвиток творчих здібностей, їх природа, фактори розвитку, закономірності творчого процесу в різноманітних видах діяльності, особистість та її потенціал і здібності); дослідження проблеми діяльності;

другий період (60 – 90 рр. ХХ ст.) – піднімаються філософські та загальнотеоретичні проблеми творчості (становлення та самореалізація творчої особистості, мотиви її діяльності, здійснюється системне вивчення творчих здібностей взагалі та до певних видів діяльності);

третій період (90 – кінець. XX ст.) – пропагуються в освіті ідеї розвивального та особистісно орієнтованого навчання, учіння та виховання; актуалізуються розвивальна, особистісно орієнтована та проблемна моделі навчання, що відкриває шлях до формування та розвитку в педагогічному процесі творчої особистості; в обігу науковців і практиків з’являються поняття “творчість” і “креативність”, які потребують встановлення між ними відношення; пропонуються різноманітні педагогічні технології як альтернативи в навчанні; має місце системне дослідження проблем психології та педагогіки дошкільного виховання, загальноосвітньої та професійної (професійно-технічної та вищої) шкіл, виховання, післядипломної освіти;

четвертий період (початок XXI століття – дотепер) – відзначається інноваційними і новаторськими підходами до навчання, учіння та виховання; в педагогічній психології сформувалися напрями за типологічними групами об’єктів, орієнтовані на розв’язання прикладних проблем – психологія дошкільного виховання, психологія навчання і виховання у шкільному віці, психологія професійно-технічної освіти, психологія вищої освіти, психологія післядипломної освіти, а в педагогіці – педагогіка праці, педагогіка мистецтва, музейна педагогіка, медіальна педагогіка, андрагогіка та ін.; в соціальній сфері надається перевага творчій особистості; роботодавці беруть активну участь у розвитку креативності працівників.

На початку 30-х років С.Л.Рубінштейн сформулював принцип творчої самодіяльності, за яким суб’єкт при допомозі актів власної творчої самодіяльності та різних діянь сам виявляється, розкривається, створюється і визначається, тобто через спрямованість діяльності можна його формувати. Щодо творчості, то в процесі творчої діяльності створюється і сам творець, і розвиваються всі складові культури: “Творчою є будь-яка діяльність, яка створює дещо нове, оригінальне, що при цьому входить не лише в історію розвитку самого творця, але й в історію розвитку науки, мистецтва і т.д” [6,

с.639]. За правильної організації педагогічної роботи навчання і виховання дають “освітній” ефект, який полягає в тому, що разом із засвоєнням знань відбувається розвиток мислення, формуються характер і внутрішнє ставлення до зовнішніх впливів, закладаються основи майбутнього успіху в житті.

Власний педагогічний досвід переконав В.О.Сухомлинського в тому, що максимальний освітній ефект буде досягнуто тоді, коли “сам процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками усвідомлюється і переживається як творча праця” [7, с.106]. Навчання має бути бажаною працею, адже лише при такій умові в процесі оволодіння відбувається розвиток власних здібностей, а успіх розцінюється, як результат особистої активності та наполегливості. Усвідомлення власних інтелектуальних сил і здібностей, віра в себе є передумовами досягнення успіху. На думку видатного педагога, чим більшим є творчий елемент “в розтягнутому в часі завданні, тим краще виховується свідомість виконавців цього завдання” [7, с.44]. Це пов’язано з тим, що під час виконання завдання одночасно відбувається діяльність і навчання. З розгалуженням основного завдання на дрібні учні виявляють наполегливість у досягненні кінцевої мети і зосереджують увагу на знаходженні найбільш конструктивних вирішень. У цьому процесі під впливом зовнішніх чинників їм доводиться мобілізувати інтелектуальні та духовні сили на досягнення мети, застосувавши вольові зусилля.

Дослідження діяльності та творчості в будь-якій галузі є важливими проблемами, оскільки вони становлять для суспільства практичний інтерес. У творчій діяльності фахівців різних галузей спостерігаються спільні риси, знання яких дозволяє зрозуміти природну основу творчої діяльності. Проте для такої діяльності характерні й специфічні риси, пов’язані з різними інтелектуальними задачами, відмінними навичками, техніками і формами творчості в кожній професійній сфері. Через те, що багато вчених і тих, кого називають творчими особистостями, з власного досвіду засвідчують раптовість знаходження

правильного рішення проблеми, широко дискутується питання про те, чи творчість є працею. На думку, С.Л.Рубінштейна, творчість, включаючись в працю, відкриває новий аспект у проблемі діяльності в цілому. Цей аспект пов'язаний з тим, що в творчій діяльності відбувається те, що називають “грою” творчих сил особистості, коли “розщеплені моменти або сторони діяльності, які перетворилися на різні її види, не зливаючись переходять один в одного, утворюючи єдине ціле” [6, с.650]. Як результат з'являється продукт праці, в якому простежується відбиток його творця. Вершинним моментом у його творчості може бути збіг об'єктивної та особистісної значущості в продукті праці.

Аналізуючи творчість Н.А.Римського-Корсакова, С.Л.Рубінштейн сформулював думку, яка пояснює наступність у розвитку творчості: “У творчому розвитку художника спостерігається діалектика його творчих задумів і його техніки: нові творчі задуми для свого здійснення вимагають іноді оволодіння новими технічними засобами; оволодіння новими технічними засобами створює нові творчі можливості, відкриває простір для нових творчих задумів, а нові творчі задуми потребують подальшого розвитку і вдосконалення техніки і т.д.” [6, с.647-648]. Учений робить висновок про те, що в художній творчості наполеглива, напружена, часто копітка праця, ніяк не виключає того, що сам процес створення художнього твору, його оформлення часто є відносно короткочасним актом найбільшої напруги і підйому всіх духовних і фізичних сил творця.

Вивчаючи психологічну структуру людини як особистості та суб'єкта діяльності, Б.Г.Ананьєв звернув увагу на те, що багато спеціальних здібностей людини є довговічнішими за ті, в яких домінують психомоторні функції. Наприклад, професійне життя в спорті коротше, ніж в мистецтві чи науці. Ще більше спеціальні здібності пов'язані з загальною обдарованістю людини, яка є основною потенційною характеристикою людини як суб'єкта пізнання. На його

думку, працездатність, здібності, обдарованість і життєздатність належать до різних груп потенціалів розвитку людини. Тому потрібно побудувати загальну модель резервів і ресурсів особистості, які проявляють себе в найрізноманітніших напрямках залежно від реального процесу взаємодії людини з життєвими умовами зовнішнього світу і від структури особистості самої людини. Особливо важливо здійснити комплексне дослідження різних груп потенціалів і тенденцій розвитку особистості суб'єктів конкретної масової діяльності, які б прояснили взаємозв'язки і взаємозалежності між працездатністю, спеціальними здібностями, загальною активністю та інтересами особистості, її характерологічних властивостями, сукупності як актуальних, так і потенційних характеристик [1]. У подальшому на основі таких моделей в педагогіці системно вивчались проблеми розвитку творчих здібностей взагалі або в історичному аспекті (В.В.Вербець, Л.Й.Дерев'яна) та до певних видів діяльності (до педагогічної – О.В.Акімова, О.Є.Антонова, М.А.Костенко, Н.В.Устинова; до науково-технічної – М.С.Корець, А.В.Лякішева; до художньо-технічної – Л.В.Оршанський, Л.М.Шпак).

На думку О.М.Леонтьєва, для виникнення в людини якісних психічних новоутворень (наприклад, творчих здібностей) необхідними умовами є зовнішня предметна діяльність, що здійснюється з певною метою, власні дії людини та інтеріоризація діяльності. Мисленнєвий компонент психіки має аналогічну структуру до діяльності, тому інтелектуальна і практична діяльності здійснюються за допомогою операцій [5, с. 84-85].

Спираючись на роботи О.М.Леонтьєва щодо закону взаємозв'язків між елементами діяльності, І.П.Калошина конкретизувала його і репрезентувала як закон уподібнення наступних компонентів в ланцюжку попереднім (ланцюжок: мета, предмет, знаряддя, операція, продукт). Цей закон можна застосувати до творчої діяльності в будь-якій сфері, в чому виявляється його універсальність [4, с.10-11]. Крім того, слід увагу звернути на той факт, що як в творчій, так і

репродуктивній діяльності людина не винаходить власних знарядь, власних засобів одержання об'єктивно нового продукту, оскільки знаряддя і засоби є соціально обумовленими. В творчій діяльності вона застосовує вже соціально перевірений “інструментарій” – окремі положення і цілі концепції, що створюються в різних галузях знань. І.П.Калошина є автором концепції управління творчою діяльністю, яка відкриває можливості ефективного вирішення творчих задач в різних предметних галузях за допомогою методологічних знань з позицій діяльнісного підходу. На її думку головний зміст творчої діяльності визначається не методами вирішення творчих задач, а механізмами і структурою творчої діяльності: з структури творчої діяльності випливають механізми, а з них методи. У контексті діяльнісного підходу цими механізмами є: підведення відомих і невідомих явищ в задачі під категорії мікроелементів нової структури; розклад відомих явищ в задачі на елементи, що їх конструюють; встановлення нових взаємозв'язків між невідомими і відомими явищами в даній задачі; побудова невідомого явища, тобто способу вирішення задачі, на основі відомих явищ і нових встановлених взаємозв'язків [4, с. 5-6].

Розглядаючи взаємозв'язок професійної культури та компетентності у контексті творчої професійної діяльності, Г.Балл зауважує, що професійна компетентність не обов'язково охоплює професійну культуру, яка завдяки суб'єктивному компоненту може вийти за її межі. Передумовами цієї ситуації є: творча професійна діяльність, володіння стратегіями творчої діяльності, особистісні знання, здобуття яких є заслугою людини, професійна інтуїція, яка розвивається завдяки розв'язанню творчих професійно орієнтованих задач. Якщо фахівець хоч на базовому рівні опанував знання щодо основ творчої діяльності, її стратегій, робить спроби розв'язувати професійні проблеми, керуючись інтуїцією, він збільшує свої шанси досягнути вищої професійної компетентності [2, с.55].

Сьогодні зріс соціальний запит на творчу особистість, яка брала б активну участь у соціально-економічних процесах суспільства. Це спонукало до створення різноманітних систем підготовки особистості до творчої діяльності у різних напрямках. На різних етапах її життя, пов'язаних з навчанням, ці системи мають свої особливості, які впливають на організацію творчої діяльності (дошкільна, шкільна, початкова професійна освіта в ПТНЗ, професійна освіта у ВНЗ). Важливою умовою впровадження цих систем є дотримання наступності.

У результаті аналізу захищених робіт з педагогіки за період 2002-2012 рр, в яких досліджувався той чи інший аспект творчості, можна дійти висновку, що найбільше досліджувалась творчість старшокласників, майбутніх педагогів, студентів вищих навчальних закладів та учнів початкової школи. У тематиці робіт з педагогіки вималювалися дві тенденції, які визначаються зовнішньою і внутрішньою стороною соціальної активності людини, що має пряме відношення до її творчості.

Оскільки людина є суб'єктом соціокультурного життя, вона має мати ті соціально значущі якості (в тому числі й професійні), які дозволять їй самореалізуватися в житті. До цих якостей входять й творчі якості, завдяки яким людина виявляє творчу активність (спрямована назовні, тобто на суспільство, на його потреби), творчу самостійність (у виконанні соціально значущої діяльності), творчо саморозвивається (у суспільстві краще адаптується людина, яка постійно застосовує творчий підхід до вирішення проблем різноманітного плану), виробляє творче ставлення і творчий стиль діяльності (що особливо цінується роботодавцями), займається творчою навчальною чи професійною діяльністю (реалізація мети навчання і діяльності з орієнтацією на потреби суспільства, виробництва тощо). Сюди також можна віднести роботи, в яких розглядаються різноманітні засоби для розвитку творчості.

У роботах, звернених до внутрішньої сторони соціальної активності людини у контексті її творчості, розглядаються: творчість особистості як вияв її активності, творчий потенціал, творчі здібності, творче мислення, творча уява, творча воля, розвиток творчих здібностей та обдарованості. Є роботи, присвячені розгляду креативності особистості, застосуванню креативного підходу, розвитку креативних якостей. Оскільки ці поняття нетотожні, є потреба чіткішого розгляду їх сутності та педагогічних засад їх розвитку.

Третя група робіт стосується розгляду різних аспектів творчості в навчальних закладах різного типу: в початковій, основній і старшій школах; у позашкільних закладах; у ПТНЗ, коледжах і ВНЗ різних профілів; у післядипломній освіті.

До четвертої групи робіт можна віднести ті, які розглядають проблему розвитку творчості в процесі конкретної діяльності: дозвіллевої, навчальної, позакласної (позааудиторної), позашкільної, професійної діяльності.

Отже, розглядаючи різні стратегії, пов'язані з організацією творчої діяльності в навчальному закладі, можна констатувати, що найчастіше вони орієнтовані на відокремлений від особистості розвиток мислення, уяви, обдарованості (розумової, технічної, інтелектуальної сфер тощо), в той час, як важливо освіту спрямовувати на формування повноцінної творчої особистості. У цьому разі педагогічна система, навчально-виховний процес мають трансформуватися на основі тих психологічних положень щодо розвитку творчої особистості, які обґрунтовані психологами. До подальших досліджень відносимо проблему вивчення впливу професійно орієнтованої дизайн-освіти на формування творчої особистості учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Література

1. Ананьев, Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность Структура субъекта деятельности // Избранные психологические труды. Том I. Режим доступа: <http://freziya.ru/?cat=31>
2. Балл, Г. Категорія “культура особистості” в аналізі гуманізації загальної та професійної культури / Г.Балл // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць / АПН України ; за ред. І.А.Зязюна і Н.Г.Ничкало. – К. : [б. в.], 2003. – С.51–61.
3. Бенин, В.Л. Развитие творческих способностей учащихся на уроках мировой художественной культуры : [монография] / В.Л.Бенин, Д.С.Василина. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2010. – 148 с.
4. Калошина, И.П. Психология творческой деятельности : учебное пособие / И.П.Калошина. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 655 с.
5. Леоньев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии. – СПб. : Изд-во “Питер”, 2002. – 720 с.
7. Сухомлинський, В.О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори у п’яти томах. Том другий. – К. : Радянська школа, 1976. – С.7–146.

Лідія Сліпчишин

Творчість особистості як предмет педагогічного дослідження

У статті розглянуто періоди розвитку вітчизняної психолого-педагогічної думки щодо різних аспектів творчості особистості. Показано основні тенденції розвитку та їхній вплив на тематику педагогічних досліджень 2002-2012 рр. Акцентується важливість спрямованості освіти на формування повноцінної творчої особистості з урахуванням сучасних психологічних концепцій творчості.

Ключові слова: особистість, творчість, психолого-педагогічна думка, педагогічне дослідження.

Лидия Слипчишин

Творчество личности как предмет педагогического исследования

В статье рассмотрены периоды развития отечественной психолого-педагогической мысли относительно разных аспектов творчества личности. Показано основные тенденции развития и их влияние на тематику педагогических исследований 2002-2012 гг. Акцентируется важность направленности образования на формирование полноценной творческой личности с учетом современных психологических концепций творчества.

Ключевые слова: личность, творчество, психолого-педагогическая мысль, педагогическое исследование.

Lidiya Slipchyshyn

Personality's creation as the subject of pedagogical research

The development periods of domestic psychological and pedagogical thought are considered in relation to different aspects of personality's creation. Basic trends of progress and their influence on the subject of pedagogical researches in 2002-2012 are shown. Importance of education's orientation on forming of valuable creative personality taking into account modern psychological conceptions of creation is accented.

Keywords: personality, creation, psychological and pedagogical thought, pedagogical research.